

F. J. F. M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees 24 juni 1945-3 juli 1946* (Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, I; Assen/Amsterdam: Van Gorcum, 1977, 756 blz., f 65 - ing., ISBN 90 232 14129, f 85 - geb., ISBN 90 232 1434X).

Met een lijvige geschiedschrijving van het kabinet Schermerhorn-Drees, het eerste na-oorlogse kabinet voor herstel en vernieuwing, openen de staatsrechtsgeleerde prof. mr. F. J. F. M. Duynstee en de historicus dr. J. Bosmans een serie publicaties over de parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Wie het boek ter hand neemt, wordt onmiddellijk getroffen door de omvang ervan: één kabinetsjaar in ruim 750 bladzijden beschreven. Het volgende kabinet (Beel) zit twee jaar, het daarop volgende (Drees) drie. Men zal zich te Nijmegen ongetwijfeld zorgen maken over deze geleidelijke maar onverbidde cumulatieve stijging van het aantal bladzijden, wanneer men aan die kabinetten dezelfde aandacht wil besteden als aan Schermerhorn. De auteurs willen de parlementaire geschiedschrijving van 'Van Welderen Rengers' voortzetten en vervolledigen. Dit laatste kunnen ze doen, omdat ze inmiddels ook de notulen van de ministerraad in hun studie betrekken. Toegang daartoe hebben ze sinds 1973 bij beschikking van de toenmalige minister-president Biesheuvel en de historicus Vonhoff, toen staatssecretaris van CRM. In hun voornemen hebben Duynstee en Bosmans slechts voor één jaar concurrentie. Het vijfde deel van 'Van Weideren Rengers' gaat qua titel over 1940-1946 en in werkelijkheid over de periode 1945-1946. Het is geschreven door mr L. G. Kortenhorst, in die tijd lid van de tweede kamer voor de RKSP-KVP. Duynstee en Bosmans doen het te zijnen opzichte dus over en zetten zich hier en daar aftegen de partijdigheid van hun voorganger met betrekking tot de 'vernieuwer' Schermerhorn. Elders maken ze gebruik van diens sociaal-economische beschouwingen.

De eerste auteur, prof. Duynstee, is overigens net als Kortenhorst partij in 1945, een actief tijdgenoot in het historisch beschrevene. Dat is enigszins te merken in de hoofdstukken over de bijzondere rechtspleging en over Indië; enigszins want de beide auteurs leggen in hun oordeelsvermogen een grote bescheidenheid aan de dag. De schrijvers beginnen hun werk ook zonder een wetenschappelijke verantwoording van de methode. In het Voorwoord worden tallozen bedankt maar niemand methodisch ingelicht. De klaarblijkelijke benadering is die van de - vaak - formele beschrijving. Het regeringsbeleid wordt in deze geschiedschrijving sector na sector, soms departement na departement gevolgd. Het accent ligt op de voorbereiding van wetsontwerpen, op de parlementaire discussie daarover (voorzover dat onder het kabinet Schermerhorn plaats heeft gevonden) en op de overige aspecten in de verhouding tussen regering en parlement. Het is een op beleid en staatsrecht toegeschreven studie. Men kan daar vrede mee hebben vanuit het oogpunt van behoefte aan een naslagwerk over de Nederlandse parlementaire geschiedenis na 1945. In dat opzicht hebben Duynstee en Bosmans een formidabele werkprestatie geleverd. Uit een oogpunt van discussie over historisch relevante vraagstellingen als de interpretatie van 'herstel en vernieuwing' in 1945, de figuur van Schermerhorn tegen de achtergrond van oorlog, verzet en bevrijding, de dekolonisatie, het begin of niet-begin van de Koude Oorlog zijn de auteurs wonderlijk genoeg betrekkelijk bescheiden.

Het boek begint met een voorgeschiedenis, die de auteurs toespitsen op de administratieve voorbereidingen in Londen. Belangrijk is vooral het exposé over de maatregelen die door de regering in ballingschap is uitgedacht en over de staatsrechtelijke grondslagen ervan. In Duynstee's befaamde overzicht van de na-oorlogse kabinetsformaties ontbrak de eerste, van mei-juni 1945. In dit boek wordt de lacune gevuld. Hoewel de auteurs kennelijk geen literaire verdiensten nastreven, is het hoofdstuk over de kabinetsformatie ook stils-

RECENSIES

tisch het beste; een met veel details en niet te vergeten staatsrechtelijke glossen besprekend verhaal. In het derde hoofdstuk geven Duynstee en Bosmans de ontwikkeling weer van het herstel van de parlementaire democratie; van de tijdelijke staten-generaal tot en met de vaststelling van de verkiezingen in mei 1946.

In de nu volgende hoofdstukken worden de politieke hoogtepunten van het kabinetsbeleid beschreven. Duynstee en Bosmans beginnen met de bijzondere rechtspleging en zuivering; een hoofdstuk waarin de eerste auteur ook als subject optreedt. Ze vangen aan met een exposé over de rechtskundige grondslagen en komen vooraf tot de conclusie dat de scheiding in het volk tussen een 'zuivere' meerderheid en een 'onzuivere' minderheid veel onheil heeft veroorzaakt omdat men niet kon komen tot een precieze bepaling van wat ongeoorloofd was of geoorloofd in de samenwerking met de bezetter.

Vaak werd vergeten dat het verzet in een land als Nederland onmogelijk zou zijn geweest, indien het openbare leven niet zo goed en zo kwaad als het ging draaiende werd gehouden. Dat was zonder allerlei vormen van samenwerking met of dienstverlening aan de vijand onmogelijk (199).

De vaagheid in dit onderscheid was mede oorzaak van de massaliteit der arrestaties. In juni 1945 waren er meer dan honderdduizend politieke delinquenten in arrest, terwijl het berechtingsapparaat nog zo goed als geheel moest worden opgebouwd.

Tegen die achtergrond hebben de auteurs een tamelijk positief oordeel over het beleid van het kabinet Schermerhorn; vanuit de gedachtengang dat het 'een ontredderde boedel' moest overnemen, terwijl de voorbereiding van de berechting nog alleen maar op papier stond. 'Geconfronteerd met het Londense systeem van bijzondere rechtspleging en met het reusachtig aantal delinquenten moest Schermerhorn c.s. ervan afzien snelheid aan rechtszekerheid te paren' (206). Het kabinet koos in de zomer voor een voorlopige vrijlating van de lichte gevallen, maar toen Schermerhorn dat voor de radio bekend maakte, ontstond 'groot misbaar'; het eerste en niet het enige geëmotioneerde debat over de bijzondere rechtspleging na de oorlog. In december 1945 discussieerde de Tweede Kamer over het beleid van de minister van justitie, mr H. A. M. T. Kolfschoten, en ook daar klonk veel kritiek, niet in het minst van Kolfschotens partijgenoot Kortenhorst. De schrijvers kiezen de zijde van Kolfschoten, die naar de omstandigheden van 1945 wel geen andere politiek had kunnen voeren 'op grond van de te verwachten vertraging en verwarring bij een ingrijpende wijziging van het beleid' (277). Duynstee is zelf in dit betoog niet alleen schrijver maar ook beschrevene. Als voorzitter van de stichting Toezicht Politieke Delinquenten heeft hij in 1945 'het volksgeweten' wakker willen maken terzake van de slechte situatie van de gevangenen en de reclassering van de vrij te laten lichte gevallen ter hand genomen. Zijn bekommernis van toen maakt, dat dit hoofdstuk uit het kader van de encyclopedische en formele geschiedschrijving is losgeraakt. Hij is niet van mening veranderd.

Bijna honderd pagina's reserveren de auteurs voor het financieel beleid van Lieftinck, ruim honderd voor het sociaal-economisch beleid. Een ander hoogtepunt in de kabinetsperiode Schermerhorn was het optreden van de theoloog Van der Leeuw als minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen. Daaraan is het zevende hoofdstuk gewijd, dat begint met een echo van confessionele kritiek op de eenheidsgedachten van de minister uit die dagen. In een afzonderlijk hoofdstuk is, wellicht ten behoeve van de beoefenaren van het staatsrecht, de - kleine - grondwetwijziging beschreven uit deze regeringsperiode. Duynstee en Bosmans eindigen hun geschiedschrijving met een studie over de 'Indonesische kwestie' en over het buitenlandse beleid. Het hoofdstuk over Indië reikt verder dan het Nederlandse overheidsbeleid. Ze geven een kort overzicht van de nationalistische revolutie in Indonesië en, wat langer, van de verwickelingen tijdens het Britse interim-gezag in

Indonesië. De auteurs baseren zich grotendeels op de bronnenpublicaties van Van der Wal en zijn de eersten die daaruit een samenhangende geschiedschrijving pogen te reconstrueren. Ze overschrijden ook de grenzen van de descriptie en tonen zich tot oordelen bevoegd. De republiek heet in hun boek geboren met Japan als vroedvrouw.

Soekarno had dictatoriale, populistische en, als men wil, fascistische neigingen en sympathieën. Hij was op een weinig genuanceerde wijze ijdel; hij voelde zich het actieve en activerende symbool van de onduldbaarheid van de vernedering van de volkeren van Indonesië door Nederland en van de wil zich met benutting van zich aandienende mogelijkheden hoe dan ook daar tegen af te zetten (575).

Een portrettering van een dergelijke scherpte had men in dit boek ook graag gezien van de leden van het kabinet Schermerhorn. Elders heet het in een conclusie over de eerste contacten in oktober 1945 met de republikeinse leiders, inclusief Soekarno:

Men moet helaas aannemen, dat de Nederlandse regering in deze fase de eerste reële kans om tot een vruchtbare oplossing te komen heeft gemist. Zij sloot Soekarno uit van een spel, waarvan de spelregels in Indië wel door Soekarno, maar niet door de Nederlandse regering werden beheerst (600).

Dit *real-politische* oordeel klinkt uit Duynstee's mond bekend in de oren, voor wie zijn publicatie over de kwestie Nieuw-Guinea kent. Hij zal dan ook niet verbaasd zijn Duynstee's relativisering van de eigen vakdiscipline te lezen, wanneer in het boek wordt gesteld dat een republikeinse proclamatie in Nederland niet werd begrepen, 'omdat van Nederlandse zijde een aantal staatsrechtelijke apriori's de blik verengde' (602). Is in dit hoofdstuk over Indonesië de geschiedschrijving aan Nederlandse kant vrij uitvoerig, dankzij een combinatie van eigen - soms geëngageerd - onderzoek en Van der Wal, de geschiedschrijving over Indonesië is onvolkomen. Dat laatste is voor de auteurs over Schermerhorn natuurlijk een nevenbezigheid, maar door een willekeurige literatuurkeuze is Anderson bij voorbeeld in het geheel niet geraadpleegd.

Duynstee en Bosmans eindigen opvallend genoeg niet met een slotconclusie. Het gemis daarvan is een onbedoelde versterking van de indruk dat we met een overwegend encyclopedische benadering van deze geschiedenis te doen hebben. Dat helpt onze kennis over dit kabinet prijzenswaardig veel vergroten. Maar ons inzicht wordt er niet veel beter op. Zo goed als de gedegenheid van onderzoek moet worden bewonderd, moet de bescheidenheid van oordeelsvorming worden betreurd.

Jan Bank

Het Kaas- en Broodspel

J. SCHEURKOGEL

Gezien de grote belangstelling die boerenopstanden uit de late middeleeuwen - de Jacquerie, de opstand in Engeland van 1381 en die in Vlaanderen van 1323-1328 - hebben gekregen in de historiografie, is het merkwaardig dat de opstand van het Kaas- en Broodvolk in Holland in de jaren negentig van de vijftiende eeuw naar verhouding zo weinig aandacht heeft getrokken.

De eerste wetenschappelijke verhandeling over het Kaas- en Broodspel is van de hand van P. J. Blok¹. Hoewel deze voornamelijk op Cornelis Aurelius² en Velius³ steunde, heeft hij door mede gebruik te maken van de *Enqueste*⁴, Pontus Heuterus' *Res Austriacae*⁵ en enkele archivalia⁶ de belangrijkste gegevens bij elkaar gezet. Sinds Blok heeft pas Wortel in een artikel⁷ aangetoond, dat nog niet alle bronnen voor de opstand gebruikt zijn en dat met nauwkeurig onderzoek meer informatie kan worden verkregen. Hij was ook de eerste die de belangrijke passage van Molinet⁸ gebruikte en die zijn artikel van een uitvoerige notenlijst voorzag. Maar Wortel was voornamelijk in de rol van Alkmaar geïnteresseerd en zijn artikel is daarom over het verloop van de opstand niet altijd even nauwkeurig. Ongeveer gelijktijdig verscheen Hugenholtz' artikel over 'Het Kaas- en Brood-

1. P. J. Blok, 'Het Kaas- en Broodspel', *Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde* 3e reeks, X (1894) 239-276.

2. Cornelis Aurelius, *Die Cronycke van Hollant, Zeelant ende Vrieslant* (Divisie kroniek) (1e dr. 1517; Dordrecht, 1595) Div. 31, cap. 74-78.

3. Th. Velius, *Chronyck van Hoorn* (1e dr. 1617; Hoorn, 1648) 84-91.

4. *Enqueste ende informacie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schilttaelen ... in den jaere MCCCCXCIII*, R. Fruin, ed. (Leiden, 1876).

5. Pontus Heuterus, *Res Austriacae*, opgenomen in zijn *Opera Historica* (Leuven, 1651) 197-203.

6. Met name zijn door hem gebruikt Algemeen Rijksarchief Den Haag (ARA), Inv. Grafelijke Rekenkamer (Rekeningen) no's 187, 188, 920 en 1118 t.m 1122 en ARA, Inv. Hof van Holland, no. 5652.

7. Th. P. H. Wortel, 'Alkmaar en de commocie vant Casenbroot', *West-Frieslands Oud en Nieuw*, XXXIII (1966) 59-87.

8. *Chroniques de Jean Molinet*, G. Doutrepont en O. Jodogne, ed. (Brussel, 1935) II, 285-307.